

1766/7 907

NAGY PÉTER.

EMLÉKBESZÉD,

AZ ERDÉLYI MUZEUM-EGYLET 1885 ÁPRIL 9-KÉN
TARTOTT KÖZGYÜLÉSÉN

AZ ELHUNYTT ALELNÖKRE

TARTOTTA

DR. FINALY HENRIK,
EGYLETI TITKÁR.

KOLOZSVÁRT,

NYOMATOTT STEIN JÁNOS NYOMDÁSZNÁL.

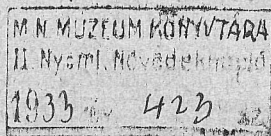
1885.

176617

~~Henry~~

~~34907~~

Vitam defuncti hominis narro.

Önkénytelen és méltó borzalommal állunk a mi korlátolt értelmünkkel a te végire mehetetlen bölcsességű intézkedéssel szemben oh szent gondviselés! Örök időkre felfedezhetetlen és csak a te mindentudóságod előtt ismeretes elvek és törvények szerint igazgatod és intézed a mindenséget úgy egyetemében, mint legparányibb részeiben; mert a mit emberi ész és felfogás, az érzékei körébe eső tünetmények észleléséből elvonva, mint ily örökigaz és kényszerítő törvényt vél felismerhetni, még a felfedezéseivel büszkélkedő mai természettudomány feltétlen párthivei saját vallomása szerint is, nem egyéb, mint a valószínű hihetőség feltételeinek többé-kevésbbé megfelelő hozzávetés. És e bizonytalanság áthathatatlan homályában, a melyben nincs más vezérünk, mint a hit, már akár legyen vallásos, akár tudományos hit, haladunk életünk pályáján egy ismeretlen cél felé, minden lépten nyomon rá bukkanva egy-egy megoldhatatlan talányra, minden pillanatban beleütközve a lényünk tökélytelen voltánál fogva minket mindenfelől környező korlátokba, a melyeken túl menni nem birunk. Ám ez az élet öntudatra ébredésünk első pillanatától fogva elhalmoz vágyakkal és kötelességekkel, beléhelyez körülmények és viszonyok elutasíthatatlan kötelékeibe, kitesz a kellemes érintkezések és kemény összeütközések változó és váratlan esélyeinek, izgatja egész valónkat egymást követő édes reményekkel és aggasztó félelmekkel, szembe állít erőnket megfeszítő munkákkal és felemésztő küzdelmekkel, és mind e tőlünk merőben független és éppen azért nagyobbára ellenséges vagy legalább is kétes jellemű befolyásokkal szembe állít hol nagyobb, hol kisebb, de mindig korlátolt mértékével a testi és szellemi erőnek és tehetségnek felru-

házva. Élünk, tehát élnünk kell, tehát jogunk van élni. Ezt tanítja a vallás, ezt sugja az önfentartás velünk született ösztöne; és mivel az élet mozgás, mozgunk, mozgásunknak tért keresünk. De e mozgó élet is eleintén ismeretlen előttünk, sokat kell tapasztalnunk, sok mindenben kell keresztül mennünk, a míg szemünk megnyílik, hogy kezdhessünk látni. És ekkor mit látunk? Szétfoszlott reményeket, dugába dőlt terveket, kárba vesztett fáradalmas munkát, felre ismert jó akaratot, sárba rántott érdemeket, indokolatlan gyűlölködéseket, kaján irigységet és csak nagy ritkán itt-ott, mint egy-egy kis zöldellő nyugpontot a háborgó hullámok végtelen pusztáján, egy-egy sikerült vállalatot, egy-egy nemeslelkű tettet és a mi a legeslegritkább: egy-egy boldog embert.

Megtanuljuk hamar, hogy saját szabad akaratunk mily csekély tényező működésünk és ténykedésünk iránya meghatározásában, hogy legkevésbé tőlünk, hajlamunktól és választásunktól függ életpályánk kijelölése, hogy nem saját meggyőződésünk és belátásunk, hanem vagy elutasíthatatlan kötelesség parancsa vagy elháríthatatlan körülmények kényszere határozza meg többnyire hol, mikor, mit és miképpen cselekszünk, szóval, hogy annyira nem vagyunk urai a magunk helyzetének, hogy sokszor abban se vagyunk szabadok, hogy magunk szemelhessük ki a helyet, a hol, a társadalmat, a melynek körében élni és működni akarunk. Mi csoda tehát, ha e tapasztaláson okulva önkénytelenül és csaknem észrevétlenül beletörődünk az adott helyzetbe, és átlátva, mily bizonytalan és kiszámíthatatlan a jövő, mily ismeretlen és elérhetetlen mind az, a mi a magunk saját szűk hatáskörén kívül esik, mind inkább a közellevőre és jelenre pontosítjuk össze törekvéseinket, a könnyen elérhető és ugyszólván kezünk ügyébe eső célokat tartjuk szemmel, és bizonyos könnyelmű lemondással, nem törődve semmivel, a mi nem égető kérdés, a pillanatnyi szükség követelményeinek szolgálunk, és nagyra vagyunk vele, ha az éppen kézben levő munkánk némi sikerét birjuk felmutatni. Megelégszünk, ha a má-t biztosíthatjuk, a holnap — az kérdőjelnek marad mind addig, a míg a má-n átmenve tegnappá nem válik. És mégis szeretjük elhíttetni magunkkal, hogy van nekünk egy magunk kitűzte és választotta szilárd életcélunk, a mely felé következetesen, és a határozott irányból soha ki nem térve, öntu-

datosan haladunk, mert önzésünk tetszik magának abban a csalódásban, a mely saját önkényes elhatározás színében tünteti fel a kényszerítő szükség nyomásának engedő önmegadást, a következő, szilárd jellem tiszteletczímével ruházza fel a számunkra kijelölt út türelmes követését, független gondolkozásnak mutatja bé a másképp nem tehetés kérlelhetetlen sanyaruságát. Az élet hullámai ragadnak magukkal, a mikor azt hisszük, hogy előre törünk; a ránk nehezedő nyomások alatt görnyedve, a mindenfelől ránk mért csapások ellen védekezve azt képzeljük, hogy küzdünk az élettel; és a mikor a körülmények kedvező csoportosulása, az események szerencsés találkozása némi eredményre juttat, ujjongunk a nyers győzelem, a kivivott siker örömeiben. — Hánykódunk és vergődünk, de azt mondjuk, hogy küzdünk és munkálkodunk. A vallásos lélek mind ebben az örökké való bölcs gondviselés kiszámíthatatlan intézkedéseit látja, és megnyugvó bizalommal aláveti magát annak, a mit el nem kerülhet, egyetlen vigasza e tételben van: „minden jó, a mit az Isten tesz;“ a modern tudomány önhitt elbizakodása jónak látta e jótékony hit helyébe a „létért való küzdés“ erkölcstelen elméletét állítani oda, természetesen nem mint vigasztaló hitet, hanem mint tudományos tant, mint megfejtését az emberi sors változatai talányszerű rejtélyeinek; neki nincs szüksége vigasztalásra, hanem a mikor a kétségbeesés kezdi környezni, a nihilismus végletébe menekül.

A sok feltevés és elmélkedés, a hit tanításai és a bölcsélet okoskodásai azonban csak egy bizonyos dolgot tudtak eddig megállapítani, a halált. A tünemény maga éppen oly megfeythetetlen talány, mint az élet, a mely megelőzte, mint az, a mi utána következik. Az életre nézve, azt hisszük, hogy ismerjük, mivel a lefolyása alatt beállott eseményeket észleltük. A mi utána következik, ismeretlen, kifürkészhetetlen; remélsz hited szerint új életet a siron túl, a mely majdan meghozza azt, a mit a földi élet megtagadott, a mely világosságot ad mindenben, a mi itt homályos és megfeythetetlen volt; avvagy hajthatatlan daczodban azt vallod, hogy visszatérünk a semmibe, a melyből lettünk, és a melyben aztán elenyészik velünk együtt minden, a mi szenvedést és kint okozott, és hogy ennek megszűnését nem fizetjük meg drágán, ha oda adjuk érte azt a kevés örömet és élvezetet, a mit

az élet nyujthat : — egy bizonyos csak: a halott nem él többet a mi számunkra, a mi körünkől eltávozott, mi elvesztettük, viszsza-hozhatatlanul, örökre!

Ez a bizonyos tudat teszi oly rettenetessé a halált az előre nézve. Kétségen kívül sokan magokért rettegnek, félnek attól az ismeretlen jövőtől, a melyre tervezni, a melyet kiszámítani, a melynek mivoltához még sejtelem-képpen hozzávetni se lehet; de mégis még többen nyugodtan mennek eleibe, vagy bizalommal abba a kinyilatkoztatásba, a melyet hisznek, vagy elszánva magokat arra a megsemmisülésre, a melynek eszméjével megbarátkoztak. Hiszen még olyanok is vannak, a kik az étellel jól laktak, a kik tán meg is unták, és magokra nézve úgy várják a halált, mint megszabadítót. De sokkal rettenetesebb a halál, a mikor az élő megfosztja szeretettétől, a mikor elragadja körünkől azt, a kinek életére szükségünk volt, a kinek a helye üresen marad nem csak a hazában, a társadalomban, a családban, hanem mindenk felett a szívünkben! Eltávozik, itt hágy; nem marad belőle semmi! Semmi? Oh nem! Ne hallgassunk az újonnan kapott seb fájdalmától sajgó szív e kétségbeesett jajkiáltására! Az az örök bölcsességű, az a kimerithetetlenül kegyelmes gondviselés, a mely jónak látta megfosztani minket oly lénytől, a mely szívünkhez volt növe, a mely a költő szavai szerint „lelkünk felét“ viszi magával, gondoskodott a gyászba borult hátramaradottakról is, mert áldó keze felruházta őket a megemlékezés tehetségével, megadta nekik, hogy lelki szemök elébe idézzék vissza az eltávozott képét, a milyen volt, a hogy érzett és cselekedett, a mint gondolkozott és beszélt; és a mikor ez sikerül nekünk, újra átélvezzük mind azokat az örömöket, a melyekben általa részesültünk, ismét átrezzük keblünket azok az érzelmek, a melyekben vele jóban és rosszban osztoztunk; a felidézett kép újra felelevenedik bennünk, ismét látjuk arczatját, megcsendül fülünkben szöze, és az az édes érzés, hogy a miénk volt, hogy mi birtuk, a meddig velünk és közöttünk élt és működött, együtt küzdött, együtt szenvedett és együtt örült velünk, és hogy mi letéteményesei vagyunk az ő drága emlékének, ez emlékből hozza meg számunkra a vigasztalás első balzsamcseppjeit!

Nekem is, mélyen tisztelt gyülekezet, ma jutott feladatamul, hogy egy drága halott emlékét idézzem fel Önök előtt. Nem volt ő nekem rokonom; nagyon távol egymástól kezdtük meg életünk pályáit, nagyon különböző terére az emberi tevékenységnek utalt minket hivatásunk és már meglett férfiak voltunk mind a ketten, a mikor útainkon először találkoztunk egymással. De ez első találkozás oly köteléket fűzött sziveink körül, a mely soha egy pillanatig se lazult meg. Csak kevéssel idősebb vala nálam, de én őt azonnal úgy kezdtem tisztelni és szeretni, mint atyámat, és ő őszintén viszonzva érzelmemet elfogadott fiának. Szerettem őt szívemmel és eszemmel, és változatlan hévvel csüng szeretetem drága emlékéen. Ezért mertem rá vállalkozni, hogy nyilvános tolmácsaként a közérzületnek álljak elé muzeum-egyletünk mai emlékünnepeén, és ha csekély tehetségem cserben hagy, ha nem bírok érzelmeimnek oly élénk és megható kifejezést adni, a milyenre méltó volna az a férfi, a kiről szólni akarok, még sem kétkedem, hogy Önök türelmes figyelemmel fognak meghallgatni, mert szavaim egyletünk nevében felejtethetlen alelnökünk, Nagy Péter, emlékének vannak szentelve.

Nagy Péterről beszélve nincs szükségem ékesszólásra, az ő emléke felidézésénél magok a tények az ő jelleme és működése ismertetését sokkal jobban és találóbban tüntetik elé, mint a legválogatottabb szók és szólamok bár mi művészi egybeszerkesztése. Éppen az tette őt azzá, a mi, olyanná, a milyen volt, hogy egész életén, minden szaván és tettén rajta volt a gondviseléstől nyert benső hivatottság félreismerhetetlen bélyege. Az ő hatása másokra nem elmésen kiszámított fogások, nem szabályszerűen betanult mesterség gyakorlásának volt az eredménye, hanem szükségképeni következménye annak az őszinte igazságnak, a mely érzéseinek, hitének, meggyőződéseinek minden nyilvánulását jellemezte. Ha ő elhitetett valamit, ha meggyőződött valakit, ha lelkesedést keltett, az azért sikerült neki, mivel ő maga hitte a mit tanított, mivel saját benső meggyőződése volt, a miről mást törekedett meggyőzni, mivel a maga lángoló lelkesedésével gyújtotta fel a mások lelkiületét. De azért nem tartozott azok közé, a kiket csak szívek, csak pillanatnyilag és a jelen percz hatása alatt fellobbant érzelmeik vezérlenek; hatalmas ellenőre volt szíve indulatjainak

nagy esze, széles és alapos tudományos művelődés melege és világossága által higgadt bölcsességgé érlett magas értelmisége. Ez volt az a bűvös varázs, a melyet egyénisége gyakorolt mindenki-re, a ki közelébe jutott; az a ritka öszhang, a melyben volt szíve eszével, az a soha meg nem zavarodott súly-egyen indulatai és okossága közt, az a szerencsés vegyülete a nemes hévvel felbuzduló érzelmenek a helyzetet gyorsan és biztosan felfogó és átértő elmeéllal, a mely a legválságosabb és legbonyolultabb kérdésekkel szemben megláttatta vele a követendő leghelyesebb irányt, az az egyenes-lelkűség, a mely még ellenfeleivel szemben se tért le soha az igazság ösvényéről, együtt alkották azt a szellemet és jellemet, a mely Nagy Péter irányában az önkénytelen tisztelettel egyszerre az őszinte vonzalom érzelmét ébresztette mind azoknál, a kiknek módjok volt őt egész valójában megismerni és megérteni. Innen volt az is, hogy Nagy Péternek azok közt a változatos küzdelmek közt, a melyekbe a közszolgálatnak szentelt nyilvános működése és hivatalos állása elegyedni kényszerítette, voltak és lehettek ellenfelei, személyes ellensége nem volt; az életbe vágó érdekek körül csoportosuló pártok szenvedélyes tusáiban juthatott és jutott neki is a maga osztályrésze a heves és elkeseredett megtámadásokból, de a csendes medrébe visszatért józan közvélemény ítélő széke előtt minden kiküzdött harc után csorbitatlan tekintéllyel és homálytalan tisztaságban merült fel erkölcsi személyisége a küzdés viharától felkavart porfellegekből. Tegyük még hozzá, hogy e kiváló adományokkal és tulajdonságokkal roppant munkaerő párosult benne, a mely lankadást nem ismerő eréllyel és szorgalommal működött benne és általa utolsó pillanatáig, és akkor lesz némi fogalmunk róla, hogy mi volt ő, mit birtunk és mit veszítettünk benne!

Sziveskedjenek most tisztelt hallgatóim rövid ideig figyelemmel kísérni, a mikor megkísértem élete vázlatos rajzában kimutatni, hogy valósággal olyan volt, a milyennek jellemeztem, és mi módon lett olyanná. E rövid életrajzban azonban nem fogom az ő egyházi működésére azt a tüzetes és részletes figyelmet fordítani, a melyre működésének e kiváló és főága méltó és érdemes. Nagy Péternek, a papnak, a püspöknek egyházi pályáját megvilágítani és méltatni, arra nem vagyok, nem lehetek illetékes és hivatott.

Előttem az ember, a polgár, a családapa, és főleg a mi muzeum-egyletünk alapító-társa és alelnöke lebeg. Így is elég nagy a feladatom, elég nagy a jutalmam, ha némileg meg tudok neki felelni.

Nagy Péter született Kolozsvárt 1819 április 22-kén. Apja Nagy Péter a királyhágón túlról származott be és mint iparos polgár itt megtelepedvén nem gazdag, de tisztességes vagyoni viszonyok közt élt; anyja Kecskeméti Klára kolozsvári születésű volt. A derék szülék az akkori felfogás szerint jó nevelést kívánván adni gyermekeiknek, a kis Pétert, a mint korát érte, feladták a helybeli ev. ref. főtanodába, hogy tanuljon. Az ifju gyermek tehát nem nőtt fel bőségben, de mégis oly anyagi viszonyok közt, hogy szükségét nem látott, és nyugodt lélekkel mondhatta későbbben egy alkatommal nekem, a mikor bizalmas beszélgetés közben megjegyzém, hogy egyik legkellemetlenebb és legterhesebb gond mégis az, ha a mindennapi kenyér megszerzése és biztosítása aggasztja az embert: „ezt a faját a gondnak én, hála Istennek, soha sem ismertem.“ Az iskolában hamar kitűnt tehetségeivel, a melyeket már korán buzgó szorgalommal igyekezett fejleszteni. Megvolt benne minden kellék, a mely egy ifju sikerét a tanulói pályán biztosítja, gyors felfogás és erős emlékezet, az ismeretek elsajátításának alapfeltételei; gyorsan váltó ész és elfogulatlan bátor lélek, a mely már a gyermekben teremti meg azt a könnyedséget gondolatai kifejezésében, a mely első tanujele a leendő szónoknak; nyílt őszinteség és örökké derült kedély, a mely még a komoly munka fáradoalmának is fel tudja találni a vidám oldalt és még sem lépi túl a kellő határt legszélesebb jó kedvében is, a mely vonz és szeretetet nyer; nem csoda tehát ha a korán érő ifju csakhamar megnyerte kortársai becsülését, tanárai elismerését és magára vonta mások figyelmét is.

Minden arra mutat, hogy a lánglelkű és tudomány-szomjas ifju már az iskolában teljes megértésére jutott annak, hogy az iskolai tananyag mindig és szükségképpen a közepes tehetségek felfogó erejéhez levén alkalmazva és mérve, a ki a tudományban felül akar emelkedni a mindennapias közepszerűség színvonalán, nem érheti be annak az elsajátításával, a mit az iskolában tanít-

nak. Ugy látszik, gyermekkori eszményképe a tanári pálya volt, és helyesen következtetett, a mikor abból az elvből indulván ki, hogy a ki másokat akar tanítani, annak magának nagyon sokat kell tudnia, minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy mentől több ismeretet és tudományt szerezzen. Sokat olvasott, nyelveket tanult, az ókori klasszikus nyelveken kívül németet, francziát, angolt, az utóbbit különös előszeretettel, a theologiai tanfolyamon az ó-testamentom szent nyelvével is megismerkedett; tudományos tanulmányaiban kiváló kedvvel a természettudományokat ölelte fel, természetrajz, természettan, vegytan voltak kedvencz tanulmányai, de semmiképpen sem az iskolai tanfolyam rendes tantárgyai rovására. E mellett fogékony keble a szépirodalom remekeihez is vonzódott, és még zenére is tudott időt szakasztani minden percet kihasználó lankadhatatlan szorgalma.

1836-ban Brassai Sámuel, akkor a „Vasárnapi Ujság” szerkesztője, előadásokat hirdetett a növénytanból. Azok közt az önkénytesek közt, a kik ez előadásokat hallgatták, ott látjuk Nagy Pétert is.

A református tanintézetek tan- és nevelő rendszere minden időben és még ma is abból az elvből indul ki, hogy a tanuló ifjúságnak a lehető legnagyobb szabadságot kell engedni, vagyis, a lehetőségig kerülni kell ugy a tanításban, mint a nevelésben azt a szoros szabályok formaságaihoz ragaszkodó kényszert, a mely eszményképpen a növendékek tökélyes egyformásítását tűzi ki az iskoláztatás céljául. Ez elv alapeszméje: az ifjával vele született tehetségeket nem akadályoztatni abban, hogy mindenik a maga természete és mivolta szerint ne fejlődjék és ne érje el a neki elérhető tökély lehető legmagasabb fokát, és egyszersmind idejekorán arra az önállóságra szoktatni az ifjút gondolkodásában és tevékenységében, a mely megóván őt a félnék és szégyenlős vadság balogságától, megadja neki azt az önbizalmat fellépésében, a mely nélkül csak nagy nehezen bírná magát és tehetségét érvényesíteni. Igaz, hogy nem egészen szerencsésen alakult jellemeknél és nem elég tapintatos vezetés mellett ez elv gyakorlati alkalmazása igen könnyen szülhet türhetetlenségig fokozódható önhittséget és szegletes rakoncátlanságot; de a szerencsés mérsékletű lelkületekre, a jó irányu és természetü szellemekre. áldásos hatása

kétségtelen, és körütekintő, bölcs alkalmazása mellett válogatott egyéneknél a kitűnőség legkiválóbb és legszeretetre méltóbb eredményén, a szerénységen sem esik miatta csorba. Nagy Péter bizonyára ily kiválasztott egyéniség volt. Korán kezdte első szárnypróbálgatásait az irodalom terén, ha szinte eleintén csak fordítgatásokkal, még pedig szépirodalmi dolgozatokkal. Ugy látszik, hogy ezek a kísérletek már korán hozták érintkezésbe a vasárnapi ujsággal és szerkesztőjével; zenegyakorlatokban és előadásokban való közreműködése második érintkező pont volt a nagy zenekedvelő Brassáival, most, hogy éppen Brassai tudományos előadásait hallgatta és részt vett az ezek kapcsában rendezett fűvésztúrákban Kolozsvár környékén, és Brassainak módja volt megismerni sokoldalú tehetségével és nemes előre törekvésével, az érettebb, már tudós, már tekintélyes Brassai és a pályája kezdetén álló ifjabb Nagy Péter közt egy benső viszony fejlődött ki, a mely nem lehetett döntő befolyás nélkül Nagy Péter egész jövőjére.

Azon kívül, hogy a folytonos érintkezés számtalan alkalmat nyújtott Brassainak ifjú barátjának irodalmi és tanulmányi törekvéseiben minden irányban tanáccsal és útmutatással segítségére lenni, a mely alkalmak kihasználását az ifjú nem mulasztotta el, legközelebről az volt a következménye, hogy a mikor Brassai 1837-ben tanárrá lett, és mint olyan ebben és az utána következő 3—4 évben folytatta fűvészi kirándulásait Erdély különböző, jelesen havasos vidékeire, Nagy Pétert csaknem mindig magával vitte, s ez nagy kedvteléssel folytatta kivált növénytani tanulmányait.

Nagy Péter, a mint tudjuk, még se lépett határozottan a tanári pályára, hanem pap lett. Különböző okok hatottak közre ebbeli elhatározása létesülésére. Nem tiszttem ma, egy fél évszázaddal ez események után apróra vizsgálni mennyi esik ez okokból mások, mennyi Nagy Péter saját rovására, annnyival kevésbé, mivel az isteni gondviselés intézkedései igen gyakran vezetnek az embert keserű megpróbáltatásokon át ahhoz a célhoz, a mely az illető hivatásának legjobban felel meg. Nagy Péter nem egészen önkényt választotta pályáját, de a következők bebizonyították, hogy helyesen választotta, mert ezen a pályán bírta magát minden tekintetben legfényesebben érvényesíteni, úgy hogy bajos volna meg-

mondani, a papi hivatal emelte-é őt inkább, vagy pedig ő vált inkább díszére a hivatalnak. Egy azonban feltűnő e pályaválasztásban. A Nagy Péter élete folyását szemügyre vévén sajátos döntő befolyását a növénytanak az ő sorsaira lehetetlen észre nem venni. Ime a növénytan csatolta őt Brassaihoz, a ki tagadhatatlanul nagy befolyással volt egész szellemi fejlődésére; egy fűvészi kirándulás alkalmával egyszer Malomvizen, Hunyadmegyében Mara Lőrincz vagyonos birtokos vendégei valának; a házi gazda és neje Brassai előtt abbeli óhajtásukat fejezvé ki, hogy a magok házánál prédikációt halljanak, Brassai megkérdezte Nagy Pétertől nem vállalkoznék-e egy prédikációra, hiszen mint volt legatusnak némi gyakorlatában kell lennie az ily szónoklatok tartásában. Nagy Péter készségesen vállalkozott, és oly egyházi beszédet rögtönzött, hogy Brassait egészen meglepte nem csak a rögtönzött szónoklat tartalmassága és kerékded formája, hanem még nagyobb mértékben az előadás modora, az a rokonszenves bensőség és magával ragadó hév, a mely az ifjú szónok ajkairól folyó beszédet jellemezte, és erős hatást tett a hallgató kedélyére, a melyet kellemes hangja, fesztelen és természetes szavalás és a szónok különben is rokonszenves arczából sugárzó lelkesedés még fokozott. E beszéd hatása alatt Brassai ott rögtön megmondta neki, hogy az ő véleménye szerint valóságos hivatása a papság, egyszersmind azt is megjegyezvén, hogy a papi pályán több kilátás és fényesebb siker kínálkozik a valóban kiváló tehetségnek, mint az akkor tájban még elég szűkmarkuan ellátott tanári pályán. Brassainak e nyilatkozata ha nem is egyedüli, de bizonyára egyik fő indító ok volt arra, hogy Nagy Péter pap lett.

Nagy Péter jellemének egész mérséklete és fejlődésének egész iránya őt az új kor fiává bélyegezték. A természettudományok iránti hajlama és a velők való foglalkozás, kivált a természet buvárítása a szabadban, egész valóját áthatotta avval a derült komolysággal, a mely egyenlő távolságra van a könnyű vérű léhaságtól és a mogorva vaskalaposságtól. Ő nem tekintette bűnnek, a lelkiismeretes, szorgalmas és komoly munkásságot helyel-közzel egy-egy felvidámító tréfával kivetköztetni a kimerítő fáradozás unalmából; ő megértette tökélyesen Horatiusnak böles tanítását, hogy vidám mosollyal is szabad komoly igazságot mondani; értett hoz-

zá, mikép kell az olykor kicsapongó jó kedv és játszi mulatozás közben is megtartani a férfiúhoz illő mértéket; különben is jelleme egyik alapvonása, a humor, kedvencz olvasmányain, az angol humoristák, jelesen Dickens, művein táplálkozván és általok érlelődvn, egészen más színben tüntet fel az ő szemében az életet és feladatait, mint a minőben az ő idősebb kortársai látták. Természetes őszinteségénél fogva, ez a felfogás nyilvánult is minden tetteben és egész viselkedésében.

Ám Nagy Péternek érzékeny szíve is volt. Érzékenységet fokozta az is, hogy testalkata nem tartozott a nagyon erősek közé, és kora ifjúságában kiállott súlyos betegségek bizonyára nem erősítették meg idegrendszerét; így történt, hogy érzékenysége olykor idegességbe ment át. Ehhez járult még ritka egyeneslelkűség és finom becsületérzés, a mely felháborodott mindenre, a miben akár az igazságtalanság és részrehajlás, akár a kifogástalan becsületesség útjáról letérés legkisebb árnyékát is vélte felfedezhetni. Betetőzte az ő jellemét tántorithatatlan szilárdság elvi meggyőződéseire való ragaszkodásában; a mit ő egyszer helyesnek és igaznak ismert meg, attól nem tért el, még akkor sem, ha látszólag engedményeket tett is az alkalmoszerűségnek, vagy meghajolt a szükségszerűség kénytelensége előtt. E jellemalkatot szem előtt tartva világosan fogjuk felismerni minden tette és elhatározása rugóit.

Legelőbb is nem fogunk csodálkozni rajta, hogy az ily természetű és észjárású ifjú, mind a mellett, hogy, a mint mondani szokás, kitünő tanuló voll, nem volt öreg tanárainak kedvence. Ezt ő érezte, és az ők részéről igazságtalanságnak tekintette, a mely bántotta érzékenységet. Nem csoda tehát, hogy egy alkalommal egy köztanítói állomás betöltésénél magát mellőzve, jogosnak ismert igényeit tekinteten kívül hagyva látván, gyors elhatározással kivált a főtanoda kötelékéből, és elfoglalta a néhai Krizbai kolozsvári lelkész mellett éppen akkor üresedésbe jött segédlelkészi állomást, 1840 januárius 1-jén, miután 1839 deczember 27-kén megválasztották volt.

A pályaválasztás kérdése tehát el volt döntve. Nagy Péter az ő komoly kötelességérzetéből folyó hő buzgalommal látott hozza új állása teendőinek lelkiismeretes teljesítéséhez; e közben hi-

vatalos pontossága, kedves modora és páratlan ékesszólása annyira megnyerték a hívek köztiszteletét és közszeretetét, hogy Krizbai csakhamar bekövetkezett elhunytá után a kolozsvári ref. egyházközség rendes lelkészévé választotta 1841 június havában. Erre Nagy Péter a törvényes módon kiállván a kolozsvári, nagyenyedi és maros-vásárhelyi főiskoláknál akkor szokásos bölcselmi és theologiai szigorlatokat, az 1842-ki maros-vásárhelyi közzsínaton pappá szenteltetett.

Igy egyelőre biztosítva látván társadalmi állását, első gondja volt megvalósítani rég táplált óhaját, külföldi egyetemen bétetözni tudományos tanulmányait. Megnyervén egyházközségétől az e terv kivitelére megkívántató egy évi szabadságidőt, sőt egyes buzgó tisztelőitől és pártfogóitól anyagi támogatást is, elment a göttingai egyetemre, és ott theologiai tanulmányai mellett is tovább folytatta természettudományi tanulmányait, első sorban a fűvészetet, és jelesen a mohászatnak szentelve figyelmét, ez ágban jelentékeny ismereteket szerzett, ismeretséget kötött az ottani hírneves tanárokkal és tudósokkal, a kik közt Bartlingnak volt nagyon kedves embere.

Haza térve, és ismét elfoglalva lelkészi állomását, Brassáival újból folytatta fűvészkirándulásait, így 1843-ban Mehádián voltak, és aztán részt vettek a magyar orvosok és természetvizsgálók az évi temesvári nagygyűlésén. Ugyanez évben, meghülés következtében, oly súlyos betegségbe esett, hogy az orvosok kétkedtek megmaradhatásában; csaknem egy évig lebegett élet és halál közt, és csak 1844 tavaszán épült meg annyira, hogy ismét teljesíthette hivatalos kötelességeit.

A fűvészet, a mely már pályaválasztásánál szerepelt, ismét közbenjáró volt életének egy más elhatározó lépésinél; ismeretségbe és érintkezésbe hozta Landoz Jánossal, a francia nyelvtanárral, a ki szenvedélyesen és tetemes sikerrel foglalkozott fűvészettel, és házához járván egyik leányát Katalint megszerette, megkérte, és felgyógyulása után még 1844-ben egybekelt vele. E házasság boldogságát csakhamar félbeszakította a halál, az alig 20 éves ifju asszonyt már 1847 márczius 20-kán vesztette el, özvegyen maradt két kiskorú árvával, Katalinnal, utóbb Szabó Sámuelnével, a kit még magának kellett eltemetnie, és a még élő Jó-

zseffel, a ki mint orvostudor és kolozsmegyei főorvos most éli férfikorát közöttünk.

1846-ban a kolozsvári ref. főtanodában a természettudományi szakban egy tanerő beállítása vált szükségessé; a rendelkezés alá jöhetők közt tudomány és tanító-tehetség tekintetében senki se mérközhetvén Nagy Péterrel, a ref. egyházfőtanács kinevezte őt segédtanárnak a kolozsvári főtanodához Papi teendői lelkiismeretes végzése mellett elfoglalta ez állomást, a mely ismét visszazavaztette kedvencz tanulmányai ápolásához. Ez időre esik Milne-Edwards állattanának fordítása és kiadása tanítványai számára.

Az 1848-diki mozgalmak Nagy Péternek a szabadságért és egyenlőségért buzgó lelkét is kivették békés foglalkozásai kerékvágásából. Kezdetől fogva buzgó részese lett, csatlakozott a Budapestre indított küldöttséghez, ott szónokolt is. A mikor a fegyveres harc kiütött, Kolozsvárt gyutacsgyárat rögtönzött, és ha fegyveres kézzel nem vett is részt a tulajdonképpeni harcban, tudományával szolgált a hadviselés szükségeinek. El is vitette Urbán túsul Szebenbe, a honnan Bem győzelmei szabadíták ki. Ne időzzünk e korszaknál, a mely oly dicsőségesen kezdődött és oly gyászosan látszott végződni. Mi, a kik osztoztunk a dicsőségben és a gyászban, avval a vigasztalással szállhatunk sirunkba, hogy a végképp elveszettnek hitt szent ügy feltámadását is megértük.

Nagy Péter a harc lezajlása után visszatért békés foglalkozásaihoz; az 1846-ban elvállalt ideiglenes segédtanári állomásról 1850-ben rendes tanárságra lépett elő, és e minőségben egyik főtenyező volt a természettudományok mívelésének terjesztésében.

Oly kedvelté vált volt abban az időben kivált Brassai befolyása alatt a fűvészet, hogy előkelő hölgyek is nagy kedvteléssel foglalkoztak vele, többek közt báró Wesselényi Krisztina is. Eleintén Brassai adott neki órákat, azután elfoglaltsága miatt kénytelen levén e leckeadással felhagyni, átadta e tanítványát Nagy Péternek, és ezuttal is a fűvészet tanítása hozta egy új viszonyba, a mely nem sokára gyengéddé válván úgy végződött, hogy még szorosabbá fűződött, a mikor 1849 végén második házasságra lépett a nemes. hölgygel, a ki azóta élete hű társa, árva kisdedeinek gyengéden ápoló második édes anyja volt, és most gyászolja drága férje elhunytát.

A helyre állott béke lassanként haza térítette azokat az erdélyi családokat, a melyek a forradalmi válság alatt erdélyi lakhelyeikről menekülni kénytelenültek. Egyik ily családdal, a négy kiskorú árva fiával özvegységre jutott id. gróf Bethlen Jánosnéval br. Wesselényi Zsuzsánával jöttem 1851-ben én is Erdélybe, mint a fiuk nevelője. Ekkor ismerkedtem meg én is vele, és soha se felejttem el, hogy ő volt a legelső rokonszenves egyéniség, a melylyel ez új hazámban találkoztam, ő volt az első a ki az ismeretlen jövevényt őszinte barátságába fogadta és élete fogytáig meg is tartotta. De nem a magam megemlézéseért hoztam ezt fel, megszzeb-
 b ható következménye is volt e találkozásnak. A visszatért családok egy része Budapesten Szőnyi Pál magán-finevelő intézetébe jártatta volt fiait, és ez intézet kedvéért itteni ügyeik rendezése után vissza akartak térni oda; köztök gr. Bethlen Jánosné is. E családok itthon tartása érdekében az az eszme szülemlett meg Nagy Péterben, hogy hiszen lehetne itt Kolozsvárt is egy oly Szőnyi-féle magántanintézetet létesíteni. Mint mindenben, a mire vállalkozott, úgy itt is a tett nyomban követte az elhatározást, összehozta a tanerőket, Berde Áron, Gáspár János, Kovácsi Antal, Sári László, Gondol Gedeon és én csatlakoztunk hozzá, felosztottuk hamarosan egymásközt a tantárgyakat, az igazgatást Berde Áronra ruháztuk, és 1851 őszén megnyitottuk az új intézetet a legszebb remények közt. Nem volt ugyan hosszú életű, mert noha első évi vizsgáin kitűnő eredményeket mutatott fel, az iskoláztatás benne nagyon drága volt, mivel az aránylag csekély népesség különböző kora miatt, mindjárt három osztályban kellett a tanítást megkezdeni. Az intézet tehát hamar eloszlott, de a cél, a Pestre visszavágyó családok itthon tartása, el volt érve, és ez első sorban Nagy Péter érdeme volt.

Feltett szándékomhoz híven csak röviden érintem azt, a mi egyházi pályájára vonatkozik, mint működött, mint a gyakorlati lelkészet tanára a Kolozsvárt felállított ref. papnöveldében, mint és mért maradt ő Kolozsvárt, a mikor 1862-ben e növelde haza költözött Nagy Enyedre, miképp választották meg 1864-ben egyházkerületi közfőjegyzővé, és hogy lett a successio joga alapján választás nélkül 1866-ban az erdélyi ref. egyházkerület püspökévé, mi szerepe jutott neki a magyarországi orsz. ref. egyház egyesült

közzsínata létesítésében és vezetésében, micsoda művekkel gazdagította fáradhatatlan szorgalma a protestáns egyházi irodalmat. Mind ezeknek a bő és részletes feltüntetését annak kell átengednem, a ki az egyházi férfit fogja benne ismertetni. Nekem másfelé kell sietnem.

A mikor 1856-ban a felejthetetlen gróf Mikó Imre egybe-hívtá az első értekezletet az alapítandó erdélyi muzeum ügyében Nagy Péter nem csak ez értekezletnek, hanem a későbbben ebből kiküldött öt tagu intéző bizottságnak is buzgó tagja volt. A létesítendő egylet alapszabályainak első tervezetét ő dolgozta ki, a mikor későbbben az akkori kormány ismételve új meg új módosításait követelte ez alapszabályoknak, az ő eszélyességének jutott az oroszlánrész a követelt módosításoknak a szabályba oly módon beleillesztésében, hogy a lényeg sértetlenül megmaradt. Az 1859 november 23—26. napjain végre megtartott alakító közgyűlés megválasztotta Nagy Pétert az igazgató választmány tagjává, 1869-ben pedig, a mikor Dr. Szabó József egyleti alelnök mint országos képviselő huzamos időre eltávozott a városról, a közbizalom Nagy Pétert jelölte ki második alelnökké, majd 1871-ben Dr. Szabó halála után az idősebbség során első alelnökké lett, és mint olyan folyton vezérlette az egylet működését, még pedig többnyire egyedül, mivel gróf Mikó Imrét a miniszterség, utódját gróf Eszterházy Kálmánt pedig főispáni bokros teendői sokszor és olykor huzamos időkig is eltartóztatták az elnöki tiszt teljesítésétől.

Hogy mi je volt Nagy Péter mint alelnök a muzeum-egyletnek, azt szóval egy emlékbészéd keretében kimutatni alig lehet, de különben is bajos felfogni olyannak, a ki maga is folytonosan nem volt részese működésének. Világra szóló és nagy zajt ütő cselekmények véghez vitelére egy oly szerény magántársulat keblében, a mely mint a muzeum-egylet mindjárt alakulásakor kikötötte, hogy nem is követeli magának a tudós társaság czimét, nem nyílik tér. Kicsinyben, apró részletekben foly itt a munka, és csak éveken át folytatott lankadatlan munkálkodás végeredményeként áll elé egy-egy szembetűnőbb alkotás. A társulati működésben az egyes munkás nem alkot, csak dolgozik, dolgozik intéző fő bölcsen kiszámított terve szerint, méltán esik hát az eredmény érdemének oroszlánrésze az intéző főre, és mint ily intéző fő bőven érdemel-

te ki Nagy Péter a maga tetemes osztályrészét azoknak az eredményeknek az érdeméből, a melyeket az egylet huszonöt évi munkássága fel tud mutatni. Nagy Péter szilárdsága, részrehajlatlan igazságszeretete, minden magánérdeket kizáró önzetlen közszelleme, szónoki meggyőző ereje és készsége, emberi félelmet nem ismerő nyíltsága és bölcs mérséklete sok izetlenségen, sok apró huzavonán, sok alkalmatlan zavaron segítette át az egyletet. Egyenként és elszigetelten tekintve azokat az apró harcokat, a melyek olykor kitörték az egylet keblében, és a melyek szítói sokszor magok sem bírták megérteni fellépésök horderejét, az elfogulatlan és a bensőbb szervezetet nem ismerő szemlélő előtt csekélyeknek, szót sem érdemlőknek, jelentékteleneknek tűnhetnek fel, és mégis nem egy volt közte olyan, a mely, ha ideje korán nem sikerült volna élit elvenni, könnyen az egylet végfelbomlásához vezethetett volna.

Az a nagy gyarlósága az emberi ész tervezéseinek, hogy mentől messzebb jövőre terjednek, annál bizonytalanabbá válik, hogy mi lesz belőlök. Nemzedékek váltják fel egymást, egyik épít elődjétől rakott alapokra, más igyekszik magokat ez alapokat is elbontani; a világnézetek változnak, az ismeretkör tágul, az igények nőnek; hiszen egyes ember maga is jöhet abba a helyzetbe, hogy ma éppen oly jóhiszeműleg rosszaljon valamit, a mily jóhiszeműleg hitt és bizott tegnap jeles és helyes voltában. Azért oly bajos az ítélet, a mikor az a kérdés merül fel, hogy valamely intézmény mennyiben élte túl magát és mennyiben életre való még most is; egy bizonyos cél, egy bizonyos irány, a melyet egy bizonyos kor mint üdvöst, mint követendőt tűzött volt maga eleibe, üdvös-é, követendő-é most is; egy bizonyos szervezet, a melyet egykor bizonyos működés végzésére alkottak, megfelel-é most is rendeltetésének, meg fog-é felelni jövőre is? A mult idők alkotásai mellett szól a tapasztalás, a jövő alkotásait megaranyozza a remény; amazok fentartásáért buzgólkodik az öreg, ezeknek megvalósításáért rajong az ifju, és a maga szempontjából tekintve *igaza van mind a kettőnek*. A mi egyletünk keblében is hol nagyobb, hol kisebb mértékű vita tárgya volt e nézetkülönbség. Nagy Péter hatalmas szelleme mint közbenjáró állott mindig e két irány ellenkező törekvései közt, és mindig meg tudta találni azt a közép-

utat, mely egyaránt távol van a hagyományoshoz és megszokotthoz való merev és makacs ragaszkodástól, és attól a vérmességtől, a mely mindent szét akar rombolni, hogy tért nyerjen a jövő alkotásai számára, a melyek még csak kilátásban vannak. Ő a tervszerű haladás embere volt, barátja a kellően előkészített és jól átgondolt de éppen azért lassu átalakításnak. Ezt az ő jótékony szellemét sajnosan fogja nélkülözni egyletünk. Benne ismét elvesztettük nagy alapítónk eszméinek egyik hagyományosát, egyikét azoknak az erős oszlopoknak, a melyek egyletünk fennállását biztosították, és ha az utókor fog is mást tenni a kihullott helyébe, éppen oly biztost, éppen oly szilárdat, emberileg mégis jogosult lesz azoknak a keserve, a kik a régit, a kipróbáltat siratják.

Nagy Péter, mint ember is megérdemli, hogy fentartsuk emléket, és a mikor az embert vesszük szemügyre, első, a mi minket embereket érdekel, a szív, az érzület. Nagy Péternek nemes, szerető, minden szépért, jóért hön lángoló, minden nagyért, magasztosért erősen lelkesülő szive volt. Nyilvánult az ő szívjósága egész élete minden mozzanatában. Igazi gyermekded szeretettel csüngött szülein, csaknem a rajongó imáadásig fokozódott e gyermeki szeretet édes anyja irányában, a kinek áldott lelke, avval a finom tapintattal, a mely csak is az igazi jó anya szeretetének kiváltsága, meg tudta értetni az ő drága fiával, a kiben neki öröme telt, hogy az édes apának némelykor tulságosnak látszó vélemény magatartása is szeretet, és a ki első neje halála után a nagyanya fokozott szeretetével pótolta kisded árvái mellett az elköltözött edes anyát. Szerelem kötötte meg első házasságát, és annak gyümölcsei, a két gyermek, a mellyel a korán eltávozott ifju neje megajándékozta, leirhatatlan forró szeretet tárgyai voltak. Kéjes kedvteléssel szemlélte e drága esetetek fejlődésének minden mozzanatát, a kétségbeeséssel határos aggodalommal féltette őket minden veszélytől, minden ártatlan örömei neki egy-egy ünnep vala, és ha második házassága megkötésében szive vonzalmán kívül még valami más érdek is vezette, ez nem volt más mint az, hogy abban a nemes hölgyben, a kit hitves társának kiszemelt, felismerte azt a gyengéd érzületet, a mely igaz szeretetet, azt a mivelt lelket, a mely nemesítő példaadást, és azt a tapintatos eszélyt, a mely bölcs oktatást biztosított gyermekeinek, a kiknek

benne nem mostoha, hanem második édes anyát adni óhajtott. Őszinte szeretettel és becsüléssel viselkedett baráti irányában, minden pillanatban kész volt tanácsával, támogatásával számukra, közbenjárásával, ha vagy egy félreértés pillanatra megzavarni találta köztök az egyetértést. Ám éppen azért, mivel ő oly igazán, oly bensőleg, oly őszinten tudott szeretni, érzékenyen sebezte meg szívét minden árulás, a melyet valaki szeretet és kölesönös bizalom szerzette barátságos viszonyon követett el; fájdalom sokan és sokszor ejtettek ily érzékeny sebeket nemes szívén.

Nagy Péternek esze helyes arányban volt szívével. Nem csak nagy és átható, hanem könnyen váltó is volt, azért egyesültek benne mind azok a jeles tulajdonok, a melyek a gondviselés kiváló kegyéből adományozott elmék kiváltságai. Sokoldalú tudás és mégis alapos és mélyreható; éles észlelő tehetség, a melynek figyelmét még a legcsekélyebb mellékkörülmények se kerülték ki; elfogulatlan, józan ítelet, a mely ment volt minden egyéni előítéllettől; gyors magafeltalálás a legbajosabb és legbonyolultabb helyzetekben is; bámulatos munkabírási és szorgalom, a mely semmiféle munkát vagy feladatot sem tekintett megbírhatatlanak; kitűnő szónoki tehetség, a mely utánoszthatatlan bájjal és könnyedséggel mindig eltalálta az adott helyzethez legjobban illő hangulatot, és soha se maradt kellő hatás nélkül; lelkiismeretes kötelességérzet, a mely soha se engedett magának semmi legkisebb mulasztást, és egyenlő pontossággal és szabatosággal járt el a kicsiny és a nagy dolgokban; mind ezek a kiváló tulajdonok ékítették Nagy Péter kitűnő egyéniségét és elárasztották egész valóját avval a vidám és derült nyájassággal, a mely a lelki és kedélybeli egyensúly csálhatatlan jele, és a mely személyét oly rokonszenvéssé tette.

De Nagy Péter ritka egyenességgel és becsületességgel is tündökölt, és valamint magának sem engedett meg soha semmit, a mi a legszorosabb értelemben vett igazlelkűség szabályaiba ütközött, úgy mondhatni csaknem ösztönszerűleg undorodott és irtózott minden alatomosságtól és hamislelkűségtől. A mi ilyest árult el, azt soha se tudta megbocsátani; a kit ilyenén kapott, az örökre ki volt zárva azoknak a köréből, a kiket ő szeretett és becsült. Ám éppen mivel bensőleg meg volt győződve, hogy soha sem

mond, soha sem tesz semmit, a mit nem sugalt saját legjobb belátása, a mit nem helyeselt lelkiismerete, a mit alapos meggondolás után nem ismert meg jónak és igaznak, szilárdul is ragaszkodott elveihez és nézeteihez, és ha külsőségekben, formaságokban tudott is engedni, a lényegnek soha se áldozta fel legcsekélyebb részecskéjét sem, hanem védte néha a makacsságig fokozódó szívóssággal, a szenvedélyig felhevülő tüzzel, a meddig csak lehetett. Meggyőződése annyira egybe volt forrva egész valójával, hogy ennek megtámadása rá nézve mindig személyes megtámadás is volt, a mely érzékenységet fájdalmasan sértette, főleg, ha oly oldalról jött, a honnan nem várta.

Mind a mellett Nagy Péterben kifogyhatatlan humor is volt; kiváló kedvencz olvasmányai az angol humoros írók művei voltak, mivel saját humora is egy fajta volt az övékkel; nem az a bohóczos humor, a mely minden áron keresi a mókát, és erőnek erejével kacagást akar előidézni; hanem az a kedélyes humor, a mely kivetkőzteti a gúnyt maró és sértő voltából, a mely talál de nem sebez, a mely játzsiságában is megtartja a komoly háttért, és a mikor megnevettet is megindítja a szívet. Tudott ő maróan is gúnyolni, de ez a gúny nála mindig csak védő fegyver volt, soha se támadó; védelemre is ritkán használta, soha olyan ellen, a ki busásan meg nem érdemelte. Humora irányának legjellemzőbb tanúi a művésziesen átdolgozott és elmés toldalékokkal bővített „Kukliné prédikációi,“ a melyeket Kukli János álnév alatt adott ki.

Jól tudom, tisztelt hallgatóság, hogy az a kép, a melyet legjobb tehetségem szerint Nagy Péterről adni igyekeztem semmi irányban sem tökéletes. Rójják fel, kérem, fogatkozásait az én erőm hiányos voltának. Egyet tudok: igazat mondtam, nem hízleltem, és ha erősebb ész, nagyobb szónoki tehetség tökélesebb képit fogja bemutatni, az a kép csak nyerhet, csak szebb, csak vonzóbb lehet az én vázlatomnál; de az én csekély tehetségem mértéke szerint is hiányos és csonka volna a kép, ha nem emlékezném meg Nagy Péter szenvedéseiről is Igen szenvedéseiről! Nem kívánom szomorítani tisztelt hallgatóim kedélyeit; megmondta már a régi római bölcsész: istennek való látványt nyujt a derék férfi, a mikor a balsorssal küzd. (Sen. de provid. 2, 9.).

Nagy Péter a maga erején küzdötte fel magát arra a magaslatára a társadalmi állásnak, a honnan szellemi világossága oly széles körre sugárzott ki, de küzdelmei közben sok megpróbáltatáson kellett átmennie, és a gondviselés bölcsesége még utolsó napjaiban is nehéz csapásokat mért rá. Nem fogok sokáig időzni annál a mindnyájunkkal közös keservnél, hogy eltemette szüleit; ezt a természet rendje úgy hozza magával; noha a szükségszerűség felismerése, az isten gondviselésébe vetett bizalom csak annyit munkál bennünk, hogy megadjuk magunkat az elkerülhetetlen és megmásíthatatlan végzésnek; a vesztes fájdalomát nem bírja enyhíteni. Eltemette testvéröccsét, a 19 éves ifjút, a ki a legszebb reményekre jogosított és nem csak a vérség kötelékeivel volt szívéhez fűzve. A kérlelhetetlen halál alig három évi boldog együttlét után kiragadá karjaiból szeretett ifju nejét, özvegyen maradt két kisedded árvájával, ez az az időszak, a melyet nemes egyszerűségével egy levelében maga úgy jellemez: „a mikor házamtól minden évben vonult ki egy-egy temetési menet, s mindegyik után maradt szivemben egy-egy megsajduló seb.” Ám akkor e szív még ifju volt és erős; fájt, de bírta a fájdalmat; gyászolt, de még remélt; ott maradtak vigasztalókul forrón szeretett gyermekei, és saját szíve ürét is megtöltötte ismét második házassága. Időközben az anyagi jólét is fokozottan beköszönt házához és családjá körébe. Ugy látszott, hogy az a külmagyarutczai szerény papi lak egy állandóan boldog család földi paradicsomává vált, a második édes anya ápoló kezei közt szépen fejlődtek és serdültek a család apró reményei, a csendes boldogságot csak egy esemény zavarta meg, fiának súlyos betegsége, a mely a reményteltjes ifjút a sir széléig vitte; de ez szerencsésen elmúlt. Majd megépíttette magának saját házát a maga saját keze mívelése után gyönyörűen viruló kert közepin; számos tisztelő és a meghitt barátok válogatott szűkebb köre tisztelettel és szeretettel környezték; nem hiányzott semmi a földi boldogsághoz, meg lehetett elégedve.

Idő közben az 1867-ik év meghozta a ránk nehezedett kényszer uralom végét. Mily benső örömmel üdvözölte Nagy Péter szabadságért és nemzeteért lángoló szíve a helyreállított alkotmányosság derengő hajnalát tudjuk mindnyájan, hiszen magunk is osztottunk e közörömben. De a felszabadulás kíséretében megjött a

pártszakadás is. Nem hivatásom, nem is szándékom itt és ez alkalommal bár mily véleményt kockáztatni a politikai pártok jogosultsága, elvei, iránya, működése és eszközei felett; a hol minden polgárnak joga van hozzá szólni a közügyhez, ott kötelessége is mindenkinek a maga erejéhez és tehetségéhez képest közreműködni a közjó előmozdítására; mikép és minő eszközökkel? az az egyéni ízlés, nézet és meggyőződés dolga, és a meddig meggyőződés, mindenik egyenlő jogu. Sajnos csak az, hogy a párküzdelem heve könnyen szenvedéllyé fajul, és a szenvedély nem igen válogat a fegyverben Nagy Péternek sem szándéka sem vágya nem volt politikai szereplésre; mint polgárt gondolkozása, hajlamai és meggyőződése a Deák-párt soraiba vezette, a melynek híve is maradt mind végig. De ha nem kívánt is a politikai téren babért keresni, a politikai pártharczban való meghurczoltatástól nem kímélte meg a sors. Igen messze kellene mennem, ha részletesen akarnám előadni, miért lépett fel képviselőjelöltnek, miképpen folyt le a választás. Nagy Pétert megválasztották. Hogy ellenpártja nem örvendett az ő győzelmén, az természetes; hogy a választás eredménye kihirdetése után egy fékevesztett tömeg odarohant, hogy bontsa le a házát, szomorú jelenség volt, de mintán mégis sikerült a zavart még idején és komolyabb baj bekövetkezése előtt lecsilapítani, ne időzzünk mellette; ám a választást megelőzőt korteskedés lappangó működése közben, ellene oly fegyvereket használtak bizonyos oldalról, a melyeket ő a tisztességgel meg nem férhetőknek tartott ellenséggel szemben se, a melyek tehát annál fájdalmasabban sértették érzékenységet, mivel olyanok indították meg ellene, a kiknek őszinte, igaz barátságában bízott Nagy Péter a három év elteltét epedve várta, hogy visszavonuljon végképp a politikától, neki elég munkát adott családja és hivatala. De az a seb, a melyet barátsága elárultatása ütött szívében nem gyógyult be, sajgott és fájt tovább is, és béhegedetlenül vitte magával a sirba. Nemes szívében nem volt hely a gyűlölet számára, de az árulást elfelejteni nem tudta, az árulónak megbocsátani nem birt.

Ismét derengeni kezdett élete láthatára, kedves leányát boldog házasságban látta egy gondos és szerető férj oldala mellett, körülötte a szebbnél szebb, kedvesnél kedvesebb, viruló gyerme-

kek csoportját, az ő nagyatyai szive örömeit, reményeit; pályavégzett fia szive szerint való boldog házassági frigyben és már a jelenben is szép, a jövőben még szebbnek ígérkező nemes hivatás teljesítésében Kolozsvárt találta fel működése terét; a család egy városban, egymáshoz közel együtt maradhatott. Ő maga a püspöki és királyi tanácsossági méltósággal felruházva, a királyhágón inneni és tuli összes protestáns egyház általánosan elismert és szeretett egyik főtekintélye, országos köztisztelet tárgya. Mily biztosítottak látszott még hátra levő jövője, mily kecsegtetőnek a kilátás, hogy számos szeretettei karjai közt fogja eltölthetni késő öregsége végnapjait, boldogul a boldogok közt.

De a gondviselés végire mehetetlen végzése másként határozott felette. A biztosítottak látszó boldogság felhőtlen egéből mint cikizzó villám oly gyorsan és váratlanul hullott rá egy óriási csapás. Leánya, a korának még delét sem ért, viruló szépségű, bájos kellemű, fenkölt lelkű ifju asszony, alig pár napi betegség után a rohamosan rajta erőt vett baj áldozata lett. Oh mily keservesen érte a szerető apát e csapás, mily tátonyva bomlottak fel e szerencsétlenség lesújtó terhe alatt a régi sajtó sebek! Hol volna nyelv és szónoki tehetség, a mely csak megközelítőleg is le tudná írni azt a megmérhetetlen tengerét a fájdalomnak, a melybe e gyászeset belemerítette érzékeny lelkét? De nem! az emberi szív erős, sokat bír el az örömből, még többet a fájdalomból; van valami, a mi kétségbeesésében is fentartja: a kötelesség! Temessük el halottainkat, sirassuk, gyászoljuk! De ne feledkezzünk meg az élőkrol, az övék a mi kötelességünk! Nagy Péter se feledkezett meg kötelességéről. Ott volt a leánya után megmaradt nyolcz anyátlan árva, ezek kiskorusága hangosan követelte a maga örökségét abból az atyai szeretetből, a mely elvesztett édes anyjukat nem követhette a sirba. Nagy Péter nem vigasztalódott, erélyes akaratával leküzdötte vérző szive fájdalmát, kötelességéhez látott, megkettőztetett gyengédséggel ölelte lelkébe drága unokáit, feladatul tűzte ki magának fokozott szeretettel és gondossággal elfelejtetni velök árvaságukat. E feltételből merítette erejét.

És ime, még nem zöldült volt ki másodszor a fű az ifju anya sirhalmán, egy orvul támadó gonosz nyavalya unokái közül kettőt csaknem egyszerre terített oda a gyászravatalra, a mig más

kettő otthon élet és halál közt csaknem reménytelenül kínlódott ugyanabban a bajban. Ezt az új csapást nem bírta ki gyengéden érző szerető szíve; megszakadt!

1884 szeptember 16-kán riasztott fel a gyászhir, hogy Nagy Péter meghalt. És felállították az ő gyászravatalát, és jöttek közletről és távolról mind, mind a kik ismerték és szerették kiönteni szívök keservét forró könnyekben földi maradványai felett. Egy ország állotta körül koporsóját mély gyászba borulva sehol vigasz, mindenütt siralom és gyászos bubánat!

Bocsáss meg elköltözött nagy szellem, ha gyarló ajkaim rebegése nem volt méltó hozzád. Ha van, a mint hisszük is, hogy van abban az ismeretlen, siron tuli hazában új élet, és ha az ott időző üdvözöltek vesznek tudomást arról, a mi itt történik, a Te nemes lelked meg fogja érteni, hogy a hiba nem szívemben, nem érzelmemben van. Itt állok a muzeum-egylet és a magam nevében ünnepelve drága emlékedet, hogy teljesedjék bé rajtad az ünnepelt, nagy történetíró szózata: „A mit szerettünk és bámultunk benned, az megmaradt, és meg fog maradni az emberek lelkében, az idők örökkévalóságában, a történelem hirlelésében. Mert ha sok dicstelen és ismeretlen halandó emlékét eltemeti a feledés: a Te emlékedet elbeszéljük és elébe tárjuk az utókornak, hogy maradjon fenn örökre.“ (Tac. Agr. 46.).
